

hogy a kutatók számára útmutatóul szolgáljon az erdélyi magyar művelődéstörténet e fontos korszakának forrásaihoz. A történelmi-társadalomtörténeti bevezető Victor Chereșteșiu és munkatársai 1961-es, *Din istoria Transilvaniei* című művének kivonata. Ezt a 19. századi erdélyi magyar kultúra bemutatása követi, korszakokra bontva és rövid kitekintéssel a két másik nagy erdélyi nemzet művelődésére. Míg a reformkorra nem tér ki részletesen, az abszolutizmus, majd a dualizmus korát rendkívül gazdag és eredeti forrásanyag alapján, a kultúra részterületeire (sajtó, színház, művelődési társaságok stb.) osztva tárgyalja.

Az Egyetemi Könyvtárban őrzött folyóiratok, iskolai évkönyvek és hasonló nyomtatványok bő forrásul szolgáltak a szerző számára, akinek nagy érdeme, hogy ezek jegyzékét függelékben, listába rendezve bocsátja könyvében a román kutatók rendelkezésére (a második ilyen jegyzék, az Erdélyben kiadott magyar nyelvű, 1850–1914-ből származó időszakos tanügyi sajtótermékeké, valószínűleg a magyar tudósok számára is először jelenik meg ilyen áttekinthetően, és az Erdélyi Múzeum-Egyesületnek az Egyetemi Könyvtárban fellelhető kiadványainak listája sem kevésbé hasznos adatbázis). A könyv fejezeteiben arra nézve is részletes útmutatást közöl, hogy hol kereshetik e nyomtatványokban a tudósok az őket érdeklő információkat. Emellett gyakran kiemeli a román olvasók számára érdeklő részleteket, például azt is, hogy a '48-as forradalom idején egy kolozsvári napilap többször tudósít Nicolae Bălcescunak a magyar kormánnyal folytatott tárgyalásairól.

Aprólékosan bemutatja a *Fényképészeti Lapokat*, az *Összehasonlító Irodalomtörténelmi Lapokat*, valamint a *Magyar Növénytani Lapokat*.

A könyv harmadik része az oktatással, valamint a tudományos-művelődési társaságokkal foglalkozik a 19. század második felének Erdélyében. Mint a korábbi fejezetekben, a szerző itt is a sajtó által alkotott kép alapján ábrázolja az oktatást, illetve az egyesületi életet, több helyen kiemelve, hogy ez az ábrázolásmód hiteles és korhű.

Poráczky Rozália könyve tehát hasznos forrása lehet különösen a román kutatóknak Erdély művelődéstörténetének vizsgálatában. Jó lenne, ha szakmai körökben ismertté válna, és részletesebb kritikai elemzések is születnének róla.

GÁLFALVY ÁGNES

Babeș-Bolyai Tudományegyetem
Hungarológiai Tudományok Doktori Iskola
Kolozsvár/Cluj-Napoca, Horea 31
agnesgalfalvy@gmail.com

KOMMER ERIKA, „Elindultak szeptemberben...” Ifjúságnevelés a kisebbségi szocialista sajtóban: A *Neue Banater Zeitung* és a *Szabad Szó* gyermek- és ifjúsági rovatai (1968–1990). Scientia Kiadó, Kolozsvár. 244 l.

Kommer Erika könyve, mely többéves doktori kutatásának eredményeit összegzi, több szempontból is üdvözlendő: amellett, hogy kimerítően foglalkozik az alcímben megnevezett szűkebb témával, egy temesvári német, illetve magyar lap gyermek- és ifjúsági oldalával, ezt megelőzően részletesen tárgyalja az 1968–1990 közötti korszak társadalmi-politikai viszonyait. Külön szót ejt a romániai német és magyar kisebbség és kultúra második világháborút követő alakulásáról, a romániai német és magyar könyvkiadásról, írott sajtóról, emellett cenzúratörténeti és -elméleti kitekintést is nyújt – ezzel megágyazva, elhelyezve az

adott korban a *Neue Banater Zeitung* és a *Szabad Szó* indulását. Értékelendő, hogy bár a szerző külön alfejezetekben tárgyalja ezeket a témákat, időnként összefutnak a szálak, és nemcsak hogy komparatív vizsgálatot igyekeznek végezni, hanem a „másik” szemszögből is próbál megvilágítani egy-egy adott témát. Így tesz akkor is, amikor a német kisebbség második világháború utáni helyzetéről ír: a németiségre vonatkozó történelmi tények, adatok német munkák alapján való bemutatása mellett magyar nézőpontot is bevon egy Pomogáts Béla-idézettel.

Az 1968–1990 közötti romániai társadalmi-politikai viszonyokat tárgyaló részben egyrészt a német és a magyar kisebbség kultúrájáról, könyvkiadásáról, sajtójáról esik szó. Mik tekinthetők a *Neue Banater Zeitung* és a *Szabad Szó* című lapok előzményeinek, egyáltalán milyen német és magyar nyelvű lapokat engedélyeztek 1968-ban, a liberalizációs korszak csúcspontján országosra, hogyan jöttek létre, miként alakultak és alakultak át a szerkesztőségek – ezek a fő kérdések, amelyek mentén elindulva az olvasó átfogó képet kaphat a megnevezett kor politikai, irodalmi, kultur-, sajtóéletéről. A központilag irányított lapkiadás ékes példája a *Volk und Kultur* című lap (mely 1949–1993 között jelent meg Bukarestben) előzménye, a *Kultureller Wegweiser*, a román nyelvű *Îndrumătorul Cultural* és a magyar nyelvű *Művelődési Útmutató* (később: *Népművelődés*, majd *Művelődés*) német megfelelőjeként. Az *Îndrumător*-t a bukaresti Nicolae Bălcescu Kultúrház adta ki, és a romániai kultúrházaknak szánták egységes kulturális útmutatóként – 1950 után a magyar és német változata átalakult, mivel saját kultúrájukból vett tartalmakkal töltötték meg őket. A magyar lapok mellett (32 magyar, illetve kétnyelvű újság, ezekből három gyermeklap) szó esik a német lapokról is. Bár esetükben a magyarhoz képest jóval kisebb számról beszélhetünk, innen visszatekintve azonban, a romániai németiség mostani lélekszámát alapul véve talán meglepőnek tűnhet, hogy a szocialista Romániában összesen nyolc német nyelvű újság létezett. A bukaresti székhelyű, országos lefedettségű *Neuer Weg* című újság mellett regionális lapok is léteztek, ezekbe is rövid betekintést kaphatunk.

Az általános korképet követően egyre közelebb kerülünk a könyv központi témájához: a következőkben, külön fejezetekben tárgyalja a *Neue Banater Zeitungot*, illetve a *Szabad Szót*, sorra véve azok szerkezetét, évek során végbement tartalmi és formai változásait, s emellett bemutatja a két szerkesztőség tagjait, közülük is kiemelve azon személyiségeket, akik jelentős szerepet játszottak a lap életében (Nicolaus Berwangert és Pongrácz P. Máriát).

Így jut el a megnevezett lapok gyerek- és ifjúsági oldalaiig, amelyeket nemcsak tartalmi és mennyiségi elemzésnek vet alá, sorra véve a különböző rovatokat, hanem néhány újságíróval, szerkesztővel (Marius Koity, Horst Samson, Graur János, Józsa Ödön) készített interjút is közöl, s az elsőkézből szerzett információk által sokkal inkább ráláthatunk az adott kor viszonyai közepette írt, szerkesztett oldalakra.

A súlypont az ifjúságnevelésen lévén, kitüntetett helyet foglalnak el a könyvben azok a felvezetők, vezércikkek, amelyek a jövő kommunistáit célozzák meg, ezekből ugyanis kiolvashatók a párt elvárásai erkölcs, tanulás, zene és természetesen az írás terén is. A fiatalságnak szánt oldalak ennek jegyében igen változatosak, különféle témákról írnak a szerkesztők maguk is, és várnak írásokat a diákoktól. Külön kuriózum a *Neuer Banater Zeitungot* tekintve az, hogy 1969 végén több bányászati líceumnak szentelt oldal jelent meg a *Wir über uns* fejléc alatt, így közlési lehetőséget kaptak a zombolyai, újaradi, lugosi, resicabányai, lippai, szentannai sváb diákok, akiknek külön szerkesztőségük van – a lap felnőtt szerkesztői együtt készítették elő az oldalt az adott iskolák szerkesztőivel. Az sem

elhanyagolandó tény, hogy Rolf Bossert, az Aktionsgruppe Banat oszlopos tagjának neve többször is felbukkan a resicabányai líceum szerkesztői között.

A magyar nyelvű *Szabad Szó* ifjúsági rovatai szintén nagy népszerűségnek örvendtek a diákok körében és azok változatosságát mutatja, miként az a könyv hátlapján is megjelenik, hogy 1960–1989 (helyesen: 1968–1989) között a legismertebb *Család és iskola*, *Oktatás-nevelés* és a *Fiatalokról fiataloknak* című rovatok mellett még tizenöt másik rovat is megjelent. A szerző ezeket is lajstromozza, tartalmi és formai szempontból elemzi őket, kiemelve egy-egy, az adott korban (olvasó és szerkesztő, azaz az „üzenet” szempontjából) jelentősnek mondható műfajt, így például az olvasói levelet – ez utóbbinak külön fejezetet szán, melynek kapcsán, a cenzúra mechanizmusának működését illetően, igen tanulságos az egyes levelek azok publikált változataival való összevetése.

A komparatív vizsgálat egyik fő következtetése, hogy a *Neue Banater Zeitung* ifjúsági rovatai sokkal jelentősebb szereppel bírnak, mint a *Szabad Szó*-beliek: mivel magyar nyelvterületen 1957-től kezdődően több, óvodásoknak, illetve iskolásoknak, diákságnak szánt lap is létezett (*Napsugár*, *A Haza Sólymai*, *Jóbarát*, *Ifjúmunkás*), a németek számára többszöri próbálkozás ellenére sem engedélyeztek gyermekeknek szóló lapot. Ugyanakkor az is kiderül a korabeli szerkesztőkkel, újságírókkal folytatott beszélgetések, illetve irodalomtörténeti kutatások alapján, hogy a német lapoknak nagyobb közlési szabadságuk volt, a cenzúra is másként működött, mivel már úgysem rendelkeztek jelentős társadalmi erővel, illetve Nicolaus Berwanger főszerkesztőnek köszönhetően, aki politikai funkciói révén nagyobb szabadságot engedhetett meg magának és munkatársainak az újságszerkesztésben. Párbeszéd nem mutatható ki a két sajtótermékben közölt szövegek mentén, annak ellenére, hogy egyazon város, Temesvár lapja mindkettő – azaz saját kultúrájukba zártan közöltek, nem reflektálva egymás sajtó- és kultúrtermékeire, ami érdekes és elgondolkodtató adalék az irodalomtörténet számára. Nem utolsósorban a könyv érdeme az is, hogy a végén közölt, az áttekintett újságcikkeket, rovatokat tartalmazó jegyzék segítségével betekintést nyerhetünk a két elemzett lap több mint két évtizednyi, a diákságot, fiatalságot megcélzó írásainak tematikájába, a bibliográfia pedig hasznos lehet nemcsak a kutatók, hanem bárki számára, aki a szűkebb vagy tágabb téma iránt érdeklődik.

SZENKOVICS ENIKŐ

Babeş-Bolyai Tudományegyetem
Hungarológiai Tudományok Doktori Iskola
Kolozsvár/Cluj-Napoca, Horea 31
groszcssek@gmail.com

KABÁN ANNAMÁRIA – MÓZES HUBA (szerk.) **Egész világhoz lángbeszédül. A 110 éve született Dsida Jenő emlékét idéző miskolci tudományos konferencia előadásai.** Bíbor Kiadó. Miskolc, 2017. 78 l.

E kötet ismertetésekor Kabán Annamária 2018-ban írt tevékenységi összegzéséből indulok ki – főhajtással –, melyet Mózes Huba közölt élet- és pályatársára emlékező összeállításában (*A szív elárul, mert világít. Kabán Annamária búcsúztatása*), és ezt egészítem ki a búcsúztatóban olvasható adatokkal.

Mindkettőjük közös szenvedélye volt már az 1980-as évek végétől Dsida Jenő költészetének a kutatása, s pályájuk során ennek eredményeként öt közös tanulmánykötetet